

woning à la carte

door Max Bruinsma

een ontmoeting met Gijs Bakker op de tentoonstelling I segni dell'Habitat

Een huis is voor het grootste deel onzichtbaar; het wordt geïdentificeerd aan de hand van in het oog springende details zoals de gevel, de werking van het totale volume en de inrichting ervan. Maar de onderdelen die samen het beeld van het huis opleveren, blijven anoniem. De deuren, ramen en goten, de WC, de gootsteen en de gangkast, de verwarming, de deurkrukken, de douche en de dakpannen zijn meestal onuitgesproken massaproducten, wezenlijk voor het functioneren van de 'machine à habiter' en voor de rest kleurloos en onopvallend.

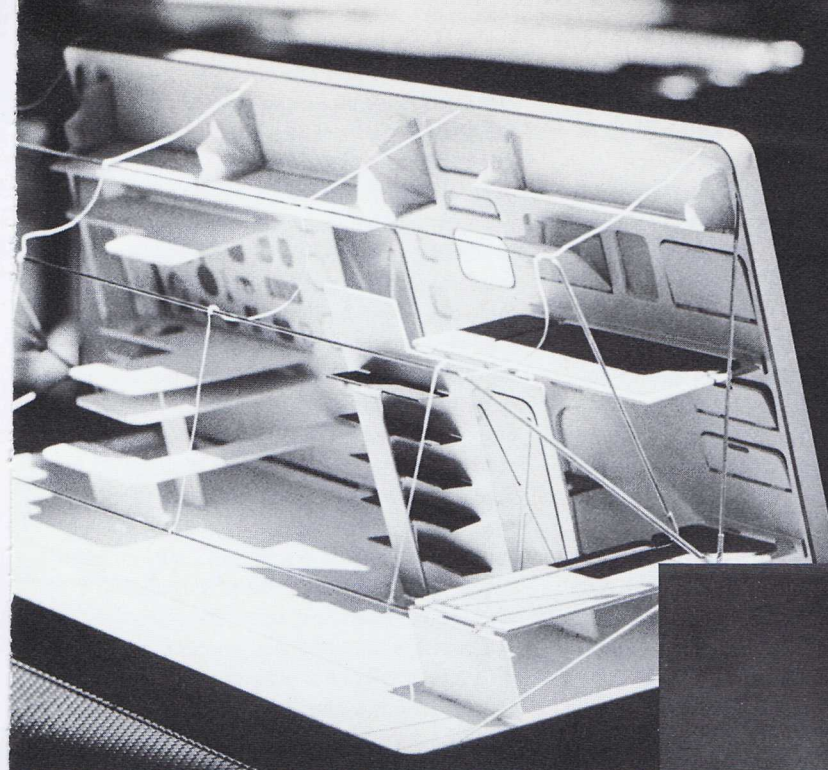
● Er is de laatste jaren, vooral in Italië, met zijn traditie van aandacht voor het detail, een toenemend aantal designers dat geen genoeg neemt met de ingenieurs esthetiek die zo kenmerkend is voor de functionele onderdelen van de woning.

Eén van hen, Dennis Santachiara, pleit voor een herwaardering van 'die basiselementen van de architectuur, die tenslotte 70% van het totale bouw materiaal uitmaken'. Een dergelijke herwaardering leidt in de ogen van Santachiara tot een geheel andere benadering van de architectuur en afwerking van de woning. 'Er is een tendens om afstand te nemen van de architectonische benadering, gebaseerd op het bouwen van structureel geïntegreerde componenten, ten gunste van een design-systeem dat zich richt op de losse onderdelen, elk ontworpen door designers die er hun persoonlijke stempel op drukken.'

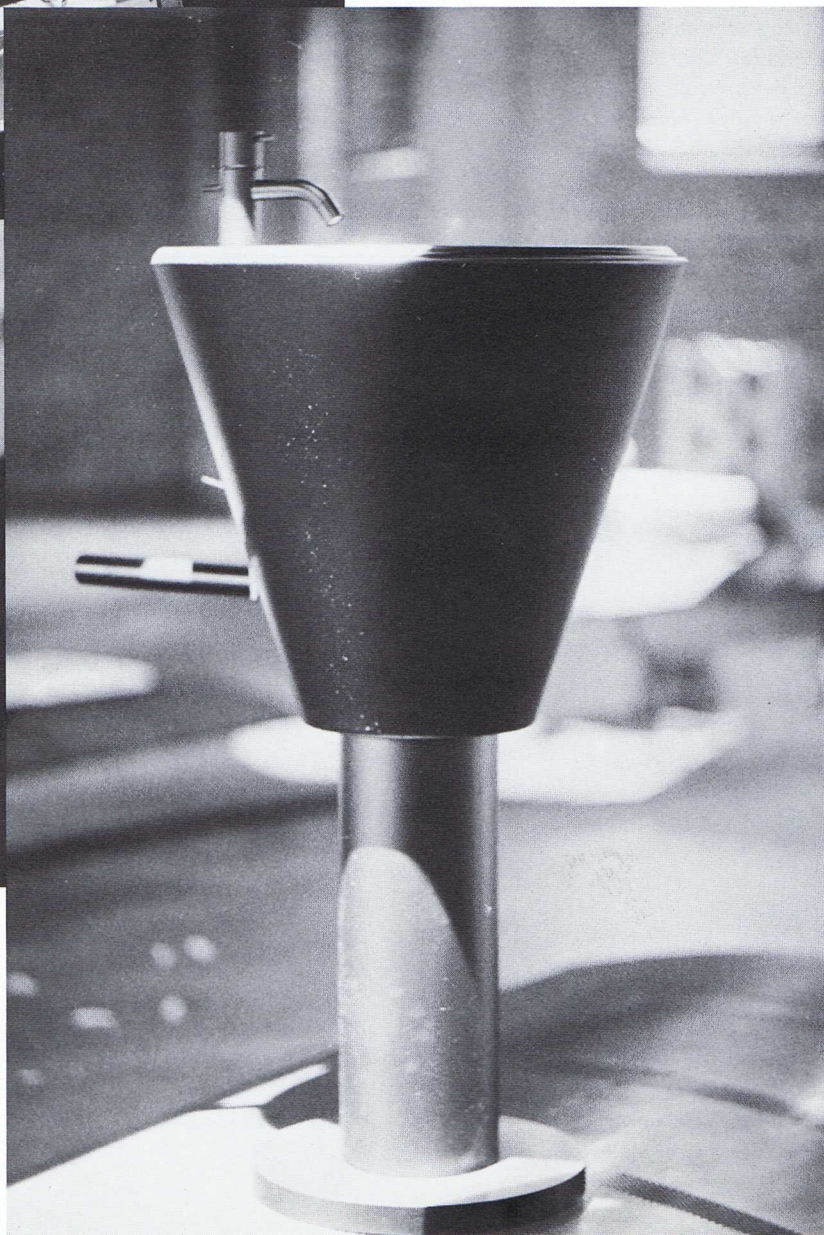
In Santachiara's opvatting is de woning niet meer een in één keer ontworpen architectonisch geheel maar een casco, zonder definitieve vorm. De bewoner vult het naar eigen inzicht in, verandert en bouwt voort met de flexibele bouwdelen, zodat elk huis een strikt persoonlijke vorm krijgt.

De losse onderdelen van het huis als alfabet; de bewoner/inrichter als typograaf; het huis als blanke pagina.

Bovenste foto: opvouwbaar huis van Roberto Lucci en Paolo Orlandini, daaronder: glazen dakpan en rechts daarvan: wastafel 'Euclide', ontwerp Finn Skodt en Studio Tecnico

optionals

Santachiara's 'tekens van de woning' waren te zien op de reizende tentoonstelling 'I segni dell' habitat' in de Beurs van Berlage. Een produkttentoonstelling met een boodschap: 'nu het tijdperk van de serie-productie voorbij is, wordt de markt steeds vaker bespeeld met op maat gesneden 'optionals'. En deze 'optionals' moeten op hun beurt weer flexibel en multifunctioneel zijn, omdat het 'kameleontisme' een essentiële eigenschap van de objecten is geworden. Je ziet dat ook bij speelgoed, bij 'tailor made' of 'à la carte' materialen, bij kleding, bij science-fiction of bij transsexuelen.'

Het toverwoord dat al deze opties mogelijk maakt luidt: technologie. Nieuwe technieken en materialen vragen om een nieuwe vormtaal en om nieuwe ontwerpmethodes. Daarbij staat de functionaliteit van het produkt, als ontwerp-uitgangspunt, niet meer centraal. De vorm volgt niet meer blindelings de functie maar krijgt een metaforische kwaliteit, die de functie en de gebruiksmogelijkheden van het produkt op een haast poëtische, associatieve manier spiegelt.

De thematiek van Santachiara riep een aantal vragen op die ik, lopend door de tentoonstelling, besprak met ontwerper Gijs Bakker, zelf iemand die graag gebruik maakt van de nieuwste materialen en

technieken en al jaren hoopt op een inniger samenwerking in Nederland tussen industrie en ontwerpers. De tentoonstelling, vormgegeven als een bonte carroussel van produkten, draaide rond een aantal thema's: de technologie die een vrijere omgang met de vorm mogelijk maakt; de vorm als metafoor; de woning als een flexibel en veranderlijk conglomeraat van losse onderdelen.

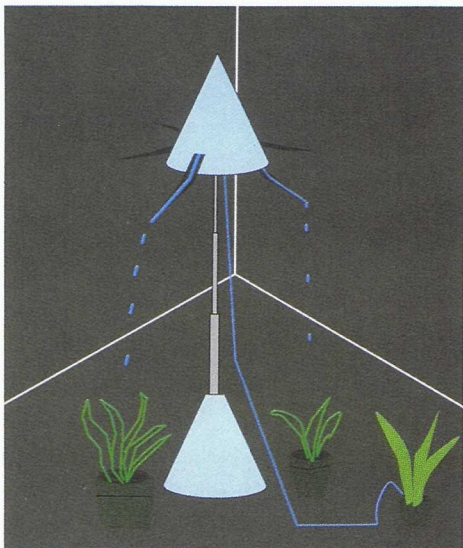
In zijn inleiding bij de tentoonstelling benadrukte Denis Santachiara vooral het gegeven dat de techniek niet alleen als instrument wordt gebruikt maar ook als taal, als medium voor expressie. Bakker: 'Dat is natuurlijk een teken dat het vak volwassen wordt....'

Maar wat bedoelt Santachiara daar precies mee? De techniek is immers altijd een taal geweest. Zolang je de techniek laat zien, zeg je iets over het gebruik en het functioneren van de dingen, dat was al zo bij de allereerste stoomlocomotieven en in de jaren twintig hebben de functionalisten daar een geloofsartikel van gemaakt: Form Follows Function; wanneer je de techniek laat spreken ontstaat er vanzelf een vorm. Bakker: 'Daar zit 'm natuurlijk de kneep. De constructivisten van het Bauhaus zeiden in wezen hetzelfde als deze Italianen: de techniek visualiseren. Het credo van de functionalisten is jammer genoeg in diskrediet

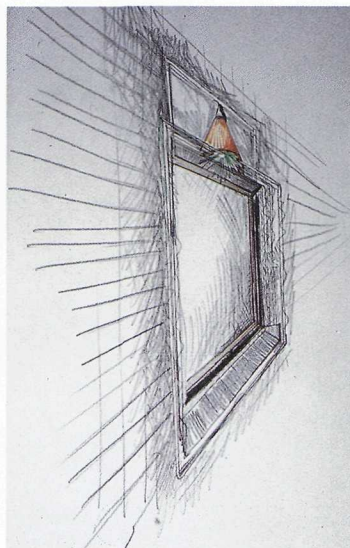
geraakt, omdat het alleen nog maar een economische betekenis heeft overgehouden. Het werd meer een lokkertje voor de fabrikant in de trant van 'het is eenvoudig en goedkoop te maken'. Dat had weinig meer uit te staan met de visuele beleving van het produkt. Wat hier te zien is, zijn juist produkten waar die visuele beleving voorop staat, zoals de wasbak van Ugo La Pietra. Dat fonteintje is een heel leuk voorbeeld van het werken met metaforen: de binnenkant heeft een licht golvende structuur, waardoor je onmiddellijk de associatie met water krijgt. Dat metaforische zie je ook in het ontwerp voor verwarmingselementen van De Ponte en Ruiz. Een modulair opbouwsysteem, waarmee je als je wilt een hele wand kunt vullen en waaruit je elementen kunt losmaken om te gebruiken als voetstof of réchaud. Ik vind dat echt een heel mooi idee; een radiator kan natuurlijk een prachtig esthetisch ding zijn, zoals in het ontwerp van Achille Castiglioni maar hier wordt wat verder gedacht, het wordt een zelfstandig decoratief element in een huis. Dat is volgens mij de grondgedachte achter deze tentoonstelling: de techniek gevisualiseerd door middel van decoratieve uitwerkingen. Er is een duidelijke tendens om opnieuw gebruik te maken van ornamentiek. Ik pleit er altijd voor dat het design samenhangt met de architectuur en de andere gebonden kunsten en ik denk dat we die samenhang nog veel verder kunnen ontwikkelen. Dat is waar we als consument behoefte aan hebben. Dat is geen romantische flauwekul, we hebben behoefte aan een visuele rijkdom omdat we visueel geweldig getraind zijn door alle beeldmiddelen die op ons afkomen. De gebouwen die vanaf de zestiger jaren zijn neergezet zijn van een bittere armoede, een volkomen uitgekauwd functionalisme. Dus als je op een goede manier met ornamentiek weet om te gaan, zoals Berlage hier, dan wordt het zoveel mooier!

petting

De tijd dat het ornament een 'Verbrechen' was, zoals Adolf Loos het in het begin van deze eeuw uitdrukte, lijkt definitief voorbij. De objecten die tot nu toe meestal een onopgesmukt bestaan leiden in de marge van de woning krijgen een gezicht en willen

Electronische plantenbegieter van Vincenzo Iavicoli en Maria Luisa Rossi

'Total Window' van Paolo Deganello

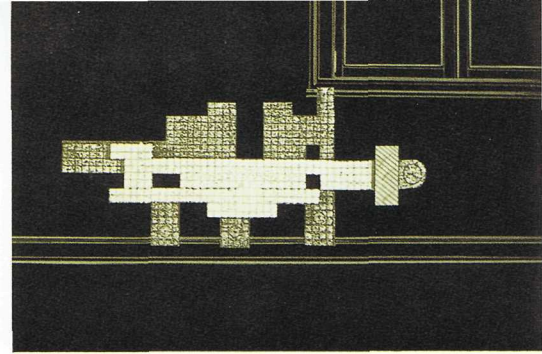
gezien worden. Deuren, ramen, WC-potten, brandblussers en tandenborstelhouders worden opvallend aanwezige huisgenoten in plaats van onzichtbare dienstverleners. Het aardige van de tentoonstelling was dat ook de absurde kanten aan een dergelijke designfilosofie werden getoond. De brandblusser van Claudio Naro, bijvoorbeeld, is niet alleen functioneel tijdens 'de kleine drama's van het dagelijks leven' maar is zolang hij ongebruikt aan de wand hangt een vrolijk gekleurd, decoratief en 'geruststellend' teken. Om ook aan een binnenbrand een speels tintje te geven suggereert Naro het gebruik van gekleurd blusschuim.

Een ander eigenzinnig gebruiksvoorwerp is 'Guglielmo', de tandenborstelhouder van Mariella La Guidara. Het badkamerobjectje is een innovatie op dit gebied vanwege de

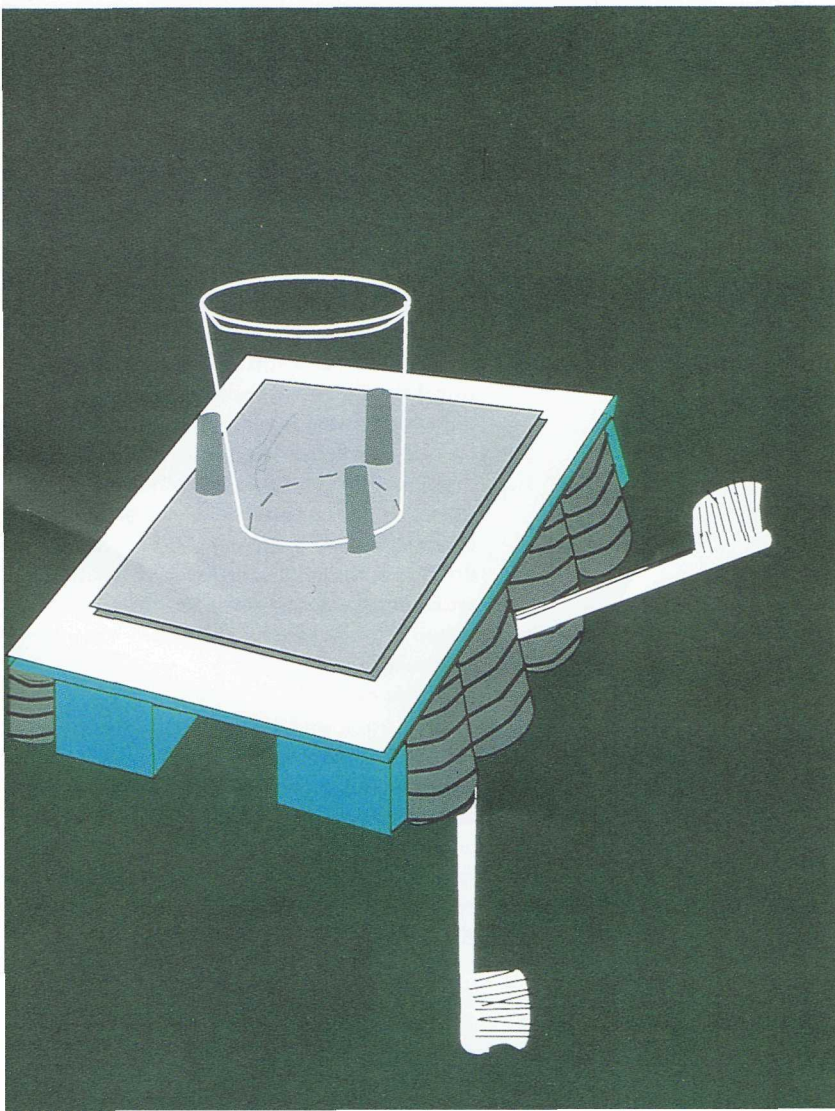
verende polypropyleen onderdelen die de borstels vasthouden. Tegelijkertijd kan het volgens de maakster een psychologische functie vervullen: 'Deze veren met een tandenborstel te doorsteken, kan helpen om 's ochtends kleine nerveuze spanningen af te reageren...'

Zoals bij vele andere ontwerpen op de tentoonstelling is ook dit stukje sanitair een persoonlijkheid: Met Guglielmo kan men een oppervlakkige relatie opbouwen, een soort 'petting'.

Een absolute nieuwigheid is de automatische plantenbegieter van Lavicoli en Rossi. Bakker: *'En ze hebben er ook zo'n verrukkelijk klein plantje bij gezet, zodat het in verhouding een kolossaal object wordt. Het is – in het extreme doorgetrokken – toch een goed voorbeeld van het werken met metaforen. Een ogenschijnlijk functioneel*

Modulaire radiator met beweegbare warmteplaten. Ontwerp Silvio De Ponte en Alejandro Ruiz

produkt, waar je eigenlijk technisch heel weinig voor nodig hebt, maar waaraan een heleboel is toegevoegd om een pakkend beeld te maken. Het beeld is hier belangrijker dan de functie.'

Fiat Uno

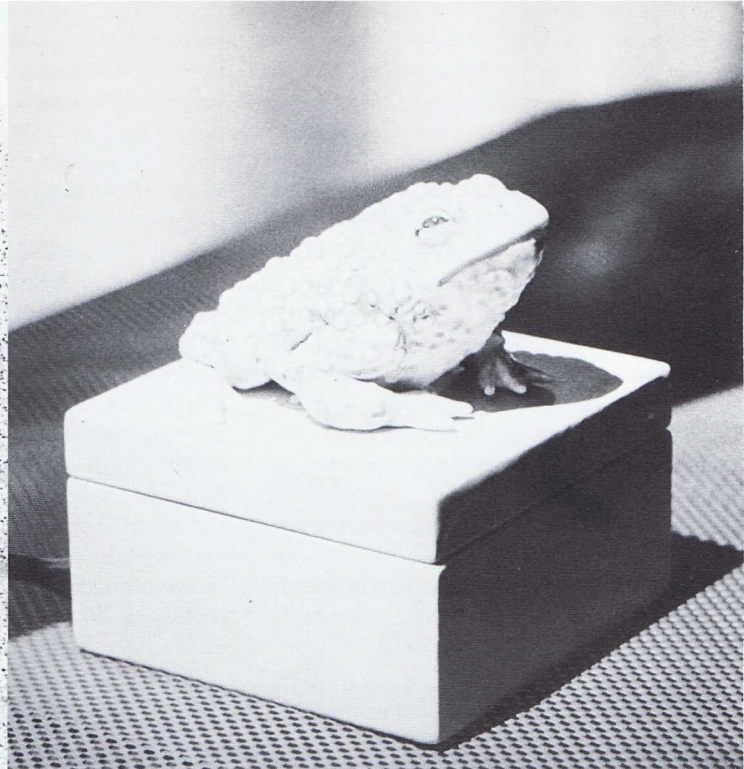
Wat vindt Bakker nu van het idee van Santa-chiara dat het bij het ontwerpen van de woning steeds minder gaat om het huis als geheel, maar dat de woning gezien wordt als een soort puzzel die door een architect of door de bewoner zelf naar eigen smaak en inzicht in elkaar gezet kan worden? Bakker: *'Dat is eigenlijk een heel oude gedachte, de zestiger jaren ten voeten uit. Alleen zocht men toen in de architectuur zelf naar rationalisering van bouwelementen en -methoden. Een badkamer als totaal in polyester 'geprefabte' unit, bijvoorbeeld, die kant en klaar in het huis werd geplakt. Het probleem was alleen dat de consument daarin zijn individualiteit niet kwijt kon. Wat ik van deze tentoonstelling begrijp is dat designers de componenten zo maken dat je ermee kunt spelen. Ik heb daar heel dubbele gevoelens over. Crowel vatte dat in zijn afscheidsrede in Delft als volgt samen: 'Een auto is in de toekomst alleen nog maar een karkas en iedereen kan daar zelf z'n toeters en bellen aan hangen.'* ▶

'Guglielmo' tandenborstelhouder van Mariella La Guidara

Rechtsboven: kikvors-thermostaat van Andrea Branzi.

Boven: 'Fire-Eater', brandblusapparaat van Claudio Naro

Dat is waar Santachiara ook heen wil. Hij gebruikt de vergelijking met de Fiat Uno, een autootje dat je in meer dan twintig verschillende versies kunt kopen. Hij pleit voor huizen in de vorm van de Uno: 'De woning wordt steeds meer bepaald door de bewoner en steeds minder door de bouwer. De architect wordt steeds minder een producent van architectonische eenheid en steeds meer een leverancier van architectonische effecten.'

Bakker: *'Ik vind dat een simplificering van het probleem. Het is toch weer het rationeel pogen om individuele behoeftes van mensen in te vullen...'* spulletjes maken.

Bakker: *'Ja. Ik vind het veel interessanter hoe mensen als Sottsass, Mendini en Branzi fundamenteel nadenken over vorm en vormbeleving. Ik geloof zelf niet zo in die flexibilisering, dat irriteerde me aan de opmerking van Crowel: als iedereen er nou maar zijn eigen kleurtje spatbord aan kan hangen, zijn de problemen opgelost. Makkelijk!'*

stadium voorbij is, dat is antiek. Visueel is het niks meer, het heeft geen vorm meer en dat maakt ons vak zo fantastisch en voor de oudere generatie zo bedreigend en moeilijk, want we worden gedwongen om onze beeldtaal weer te ontwikkelen. We waren toch een soort enge organisatoren geworden die niet meer in staat waren om een potlood op papier te krijgen en een expressief gebaar te maken. Dus die kikker van Branzi drukt ons op de feiten. Dat vind ik veel belangrijker dan die technologische verhalen over de flexibele woning, dat is eigenlijk zo ouderwets en daar gaat het, als je goed kijkt, hier ook niet over. Deze tentoonstelling is eenvoudig een slimme presentatie van produkten, prachtig gemaakt, stimulerend om te bekijken, maar zoveel nieuwe technologie is hier nu ook weer niet te zien. Designers vinden nooit nieuwe technieken uit, dat is een wangedachte. Het zijn oorlogen, ruimtevaart en dergelijke, die nieuwe technologie opleveren. Designers hobbelen daar achteraan. Als de koolstofvezel is uitgevonden voor de vliegtuigindustrie, dan maken wij daar een keer een stoeltje van. Wij reageren op nieuwe technieken, we gebruiken ze.

In Italië gebeurt dat wat sneller en makkelijker, omdat ontwerpers en industrie daar zo goed samen werken. Dat gaat soms heel romantisch, je kunt daar als designer nog volstaan met een krabbeltje op een servet en een maand later staat er een prototype. God, wat heerlijk! Ik moet er hier een 'turn-key' project van maken om een fabrikant te overtuigen, alles oplossen tot in de kleinste details, waar je het benodigde schroefje kunt krijgen, dat soort gekloot! In Italië heerst er wat dat betreft een heel andere mentaliteit.

trovare la tecnica

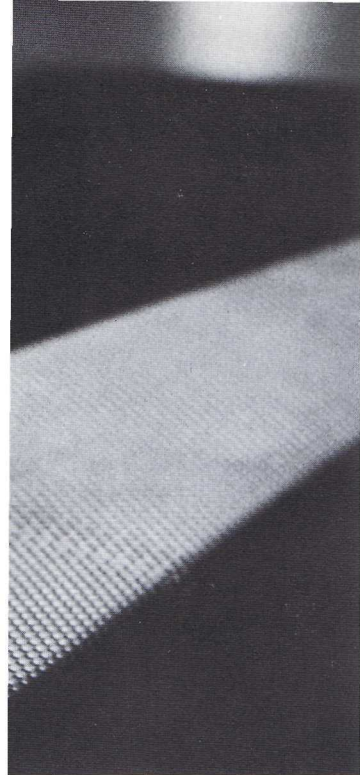
Dat in Italië al lang op een creatieve manier wordt omgegaan met bestaande technieken, illustreerde Jonathan De Pas, die bij de opening een lezing hield. Hij toonde 'blow', een opblaasbare stoel uit 1967, waarvan materiaal en techniek afkomstig waren uit de scheepvaart. 'Technica trovata' noemde hij dergelijke toepassingen, eraan toevoegend dat we nu een stap verder moeten doen en de techniek

moeten opzoeken: 'Trovare la tecnica'.

Die stoel, overigens, was in 1972 te zien op een tentoonstelling, die een vergelijkbare thematiek had als die in de Beurs, de MOMA-expositie 'Italy, The New Domestic Landscape'. Ook daar werden objecten getoond – voornamelijk meubels – die een flexibel gebruik paarden aan een eigenzinnige vormgeving. Ook daar werd de techniek gezien als een bondgenoot in het streven om de 'habitat' beter af te stemmen op de steeds complexer wordende behoeften van de bewoners. Maar die tentoonstelling was doortrokken van een zoeken naar samenhang, naar een geïntegreerde woonomgeving waarin alles, van de keuken tot de slaapkamer in één omvattend en veranderbaar multi-meubel was samengebracht. Het idee achter dergelijke ontwerpen van Sottsass, Gae Aulenti, Joe Colombo en anderen was dat een mens ruimte nodig heeft, geen spullen. De voorzieningen en apparatuur, die nodig zijn om het wonen te veraangename, werden compact verwerkt in strak vormgegeven containers die zo weinig mogelijk plaats innamen, zodat er zoveel mogelijk ruimte overbleef voor het 'echte' leven.

Het lijkt of dat geïntegreerde wereldbeeld, zestien jaar nadat het in New York werd gepresenteerd, uiteen is gespat. Op de tentoonstelling in de Beurs waren voor een deel dezelfde ontwerpers als toen te zien, maar nu als vormgevers van de fragmenten, waaruit een ieder naar eigen inzicht zijn habitat kan opbouwen.

Die keuze vrijheid heeft natuurlijk voordelen maar als ik me voorstel dat ik m'n huis binnenga door de deur van Gruppo Khama en over de bonte figuratie van Franco Raggi's parket naar het totale venster van Deganello loop, om de bloemenbegieter uit te zetten terwijl vanuit de hoek een felgestreepte brandblusser me geruststellend toeknikt, duizelt het me lichtelijk. Misschien dat ik tot rust kom op de WC van La Pietra, bij de televisie. ◀

Een designopvatting die er van uitgaat dat de ontwerper zorgt voor zoveel verschillende opties, dat elke combinatie uniek is. Bakker: 'Dat deel klopt wel maar het moet ook ergens over gaan. Die twintig Uno's blijven variaties van hetzelfde autootje, de rest is styling, die met de functie niets, niets meer te maken heeft.'

De vorm komt volstrekt los te staan van de functie, zoals bij de provocerend lelijke kikker van Branzi. Een beetje een melig object waarvan de bedoeling beter tot zijn recht komt in de begeleidende tekst dan in het produkt zelf: de elektronische thermostaat in de vorm van een wrattige kikker (immers een koudbloedige, die sterk reageert op veranderingen van temperatuur) is een wat baldadige illustratie van het gegeven dat elektrische apparatuur zo klein is geworden, dat je het overal in kunt bouwen, desnoods in het tapijt.

Bakker: 'Ja en het stelt iets dat ik veel interessanter vind dan de techniek zelf en dat is dat de technologie zijn mechanische